

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Claudii Chovgrani

pt. *Teoria i praktyka edukacji międzykulturowej w kontekście działań*

warszawskich nauczycieli wychowania przedszkolnego

przygotowanej pod kierunkiem prof. dr hab. Anny Odrowąż-Coates

Warszawa 2024

Ogólna ocena rozprawy

Przedłożona do oceny dysertacja doktorska stanowi wartościowe pod względem merytorycznymi i metodologicznym studium teoretyczno-empiryczne poświęcone problematyce edukacji międzykulturowej i jej realizacji w pracy edukacyjnej nauczycieli wychowania przedszkolnego. Pragnę podkreślić, że wybór tematu rozprawy zasługuje na pochwałę, bowiem edukacja międzykulturowa należy do najważniejszych wyzwań i zadań współczesnego świata. Jest ona podstawową kategorią związaną z procesem uczenia się człowieka już od najmłodszych lat, w kontekście obcowania z różnorodnością kulturową i „Innym” w zmieniającym się świecie, w którym obserwujemy nasilające się niepokoje społeczne, konflikty, procesy migracji i uchodźstwa.

Podjęcie zagadnienia edukacji międzykulturowej jest istotne nie tylko z punktu widzenia poznawczego, ale przede wszystkim z punktu widzenia praktyki edukacyjnej współczesnej szkoły, w której rozwój kompetencji międzykulturowych staje się zadaniem priorytetowym. W takiej sytuacji coraz większego znaczenia nabierają kompetencje nauczycieli do przygotowania dzieci i młodzieży do życia w wielokulturowym środowisku oraz rozwijania tolerancji i zrozumienia dla inności. Autorka w recenzowanej dysertacji koncentruje się głównie na edukacji międzykulturowej w przedszkolu, odnosząc ją do potrzeb współczesnych dzieci i skuteczności działań podejmowanych przez nauczycieli oraz ich uwarunkowań.

Chociaż tematyka edukacji międzykulturowej w przedszkolu jest powszechnie znana i analizowana przez wielu badaczy, to nadal wymaga nowych opracowań i dociekań empirycznych, uwzględniających pojedyncze historie, rekonstrukcję narracji osób badanych, przedstawianie ich ocen, opinii i doświadczeń. Procedura i wyniki badania sposobów realizacji

edukacji międzykulturowej w warszawskich przedszkolach są opracowane w recenzowanej dysertacji w sposób interesujący i profesjonalny. Dzięki bogatemu doświadczeniu Doktorantki w zakresie edukacji międzykulturowej i Jej mobilności edukacyjnej (s. 13-18) – prowadzone analizy są dojrzałe i trafnie ukazują diagnozowane zjawiska. Stąd też przedstawiona do oceny dysertacja jest ważnym krokiem do wypełnienia refleksji naukowej nad rozwojem teorii i praktyki edukacji kulturowej, popartej aktualnymi ustaleniami empirycznymi, uwzględniającymi analizę wypowiedzi badanych nauczycieli i dokumentów. Autorka proponuje samodzielny i dojrzały naukowo sposób analizy i interpretacji zebranego materiału empirycznego. W tym kontekście zwraca uwagę staranna, poprawna metodologicznie procedura badawcza zaprojektowana przez Doktorantkę, umiejętność realizacji badań jakościowych, a także precyzja i wartość naukowa prezentowanych analiz. Nadaje to ocenianej pracy wysokie walory poznawcze i aplikacyjne, wnoszące cenne konstatacje do praktyki edukacyjnej.

Struktura pracy

Przedłożona do zaopiniowania rozprawa liczy 178 stron, ma prawidłową strukturę typową dla opracowań teoretyczno-empirycznych. Zawiera część teoretyczną (rozdziały 1-2), metodologiczną (rozdział 3), empiryczną (rozdziały 4-5), oraz wnioski. Do pracy dołączony został esej autoetnograficzny. Dobrze dobrana bibliografia obejmuje pozycje zwarte, artykuły naukowe polskie i obcojęzyczne oraz źródła internetowe. Należy podkreślić aktualność prezentowanych treści i ich znaczenie w konceptualizacji badań własnych. Poszczególne części pracy mają rozwiniętą strukturę wewnętrzną, co świadczy o starannym przemyśleniu omawianej tematyki.

Uwagi szczegółowe

Wstęp pracy poprzedza przedmowa, w której Doktorantka analizuje swoją drogę naukową i sytuacje inspirujące zainteresowanie badawcze tematyką wielokulturowości. We wstępie widać dobre przygotowanie Autorki do napisania rozprawy dotyczącej zapowiedzianej w tytule problematyki. Doktorantka poprawnie sformułowała cel podjętych badań, zarysowała pole problemowe, zasygnalizowała znaczenie badań dla teorii i praktyki pedagogicznej oraz poprawnie uzasadniła wybór strategii badawczej.

Pierwsze dwa rozdziały dysertacji tworzą teoretyczne ramy podjętych badań. Treści te w mojej ocenie świadczą o wysokich kompetencjach merytorycznych Autorki, która w

rozdziale pierwszym poprawnie dokonała przeglądu teorii i badań realizowanych w ramach podjętego tematu z uwzględnieniem kategorii edukacji międzykulturowej, pedagogiki krytycznej, teorii socjalizacji i edukacji globalnej.

Podobnie właściwy sposób narracji przyjęła w rozdziale drugim rozprawy, dotyczącym współczesnych sposobów interpretowania kategorii wielokulturowości, edukacji międzykulturowej, koncepcji pogranicza kultur, odnosząc te kategorie do polskiego społeczeństwa. Na tej podstawie ukazała rolę nauczyciela wychowania przedszkolnego w praktyce edukacji międzykulturowej.

W części teoretycznej dysertacji Autorka poprawnie zdefiniowała poszczególne kategorie, prawidłowo zidentyfikowała oraz wyjaśniła omawiane zjawiska i problemy, umiejętnie posługując się terminologią z podjętej dziedziny. Wykazała się umiejętnością nie tylko adekwatnego doboru literatury przedmiotu i pogłębionej jej analizy, ale także wysokimi kompetencjami w zakresie syntezy i wnioskowania. Ta część dysertacji jest solidną podstawą do konceptualizacji badań i analiz empirycznych.

W kolejnym, trzecim rozdziale Autorka przedstawiła podstawy metodologiczne badań własnych. Przyjęła strategię jakościową, która umożliwiła poznanie złożonych zjawisk poprzez analizę kontekstów i interpretację różnorodnych perspektyw uczestników. Zastosowała metodę studium przypadku i *bricolage*, które wspólnie stworzyły proces badawczy – studium przypadku umożliwiło kompleksową analizę praktyk nauczycieli, a *bricolage* ułatwił krzyżowanie technik i narzędzi badawczych, pozwalając na elastyczne korzystanie z różnorodnych źródeł danych oraz tworzenie nowych interpretacji na temat edukacji międzykulturowej w przedszkolu (s. 69-70). Trafnie dobrała techniki badawcze: wywiad pogłębiony, wywiad fokusowy i obserwację uczestniczącą, z której spostrzeżenia i refleksje wyrażone zostały w eseju autobiograficznym (Aneks). Ponadto przeprowadziła analizę jakościową zastanych dokumentów – przewodników metodycznych i podstawy programowej wychowania przedszkolnego. W dalszej kolejności Doktorantka poprawnie sformułowała przedmiot i cel badań oraz problematykę badawczą. Przedmiotem badań uczyniła zjawisko edukacji międzykulturowej w praktyce warszawskich nauczycieli wychowania przedszkolnego (s. 73), nakierowane na identyfikację kluczowych obszarów praktyki nauczycielskiej, tematów i wzorców wynikających z zebranych danych. Poprawnie scharakteryzowała badaną próbę badawczą 40 nauczycieli przedszkola, omówiła organizację i przebieg badań.

Wyniki terenowych badań Autorka zawarła w rozdziale czwartym. Stworzyła kategorie analizy, wyłoniła kluczowe tematy i związki danych. Przeprowadzona analiza miała charakter eksploracyjny, typowy dla podejścia interpretatywnego, wpisującego się w

konstruktywistyczny paradygmat badań jakościowych. W jej efekcie wyodrębniła 10 kodów głównych i towarzyszące im kody poboczne, które precyzyjnie przedstawiła na ilustracji II (s. 84). Stworzyły one ramy prowadzonych analiz w tej części pracy. Uznanie budzą analizy i interpretacje dotyczące definiowania i rozumienia edukacji międzykulturowej przez badanych nauczycieli. Okazało się, że niezbędna jest dalsza praca nad rozwijaniem świadomości i zrozumienia edukacji międzykulturowej wśród kadry pedagogicznej w celu poprawy jakości wdrażania odpowiednich strategii i praktyk związanych z różnorodnością kulturową w przedszkolu (s. 92), a także profilaktyki zachowań nietolerancyjnych. Ważnym obszarem rozważań Doktorantka uczyniła problematykę współpracy z rodzicami. Okazało się, że ta kwestia wymaga poprawy, ponieważ nauczyciele wskazują na niewystarczające zaangażowanie rodziców w realizację treści związanych z edukacją międzykulturową, stąd też dostrzegają potrzebę edukacji rodziców oraz dalszej pracy nad promowaniem tolerancji i akceptacji różnorodności wśród dzieci, zarówno w przedszkolu, jak i w domu (s. 109-112). Ważną kwestią zarysowaną w badaniach okazała się potrzeba podnoszenia kwalifikacji nauczycieli w obszarze edukacji międzykulturowej, zwłaszcza w kontekście wybuchu wojny w Ukrainie.

Narracja prowadzona w tej części dysertacji odzwierciedla interesujący i wartościowy poznawczo materiał empiryczny oraz duże zaangażowanie Autorki, z którym zanurzyła się w codzienność badanych zjawisk. Interpretacje wypowiedzi nauczycieli świadczą o umiejętności Doktorantki w zakresie dokonywania gruntownych analiz i wyprowadzania trafnych wniosków.

W rozdziale piątym Doktorantka przedstawiła wyniki analizy zastanych dokumentów, takich jak podstawa programowa wychowania przedszkolnego oraz dwóch przewodników metodycznych: *Drużyna Marzeń* (WSiP) i *Dzieciaki Marzeń* (Nowa Era) pod kątem treści związanych z edukacją międzykulturową. Stanowią one propozycję wsparcia dla nauczycieli w procesie planowania i realizacji działań edukacyjnych w przedszkolu. Prowadzone analizy są poprawne, jednak oderwane od omówionych wcześniej praktycznych działań wychowawczo-dydaktycznych badanych nauczycieli. Pojawia się więc pytanie do Doktorantki, czym kierowała się podejmując decyzję o wyodrębnieniu analizy dokumentów programowych w osobnym rozdziale, bez odniesienia ich do praktyk pedagogicznych podejmowanych przez nauczycieli, które wskazywali podczas wywiadów? Dlaczego nie pytała nauczycieli np. o znajomość podstawy programowej z zakresu realizacji edukacji międzykulturowej w przedszkolu, o miejsce przewodników metodycznych i książek dla dzieci/nauczyciela wśród środków dydaktycznych, które stosują podczas tej edukacji oraz o znajomość i ocenę

proponowanych im materiałów metodycznych? Moim zdaniem pozyskanie tych informacji znacznie wzbogaciłoby prowadzone analizy.

Na pochwałę zasługują dobrze opracowane wnioski z badań i rekomendacje pedagogiczne. Mogą one służyć jako źródło wiedzy i inspiracji dla nauczycieli zaangażowanych w proces realizacji edukacji międzykulturowej i stanowią niewątpliwie autorski wkład w proces rozwoju tej edukacji. Autorka zrealizowała założone cele, a przeprowadzone przez nią analizy świadczą o dojrzałości naukowej.

W dysertacji zdarzają się potknięcia językowe, które nie powinny powtarzać się, gdyby Doktorantka w przyszłości publikowała omówienie wyników badań w formie książkowej lub w cyklu artykułów. W tekście składanym do druku warto zadbać o warsztat pisarski i jego stronę techniczną.

Konkluzja

Dysertacja Pani mgr Claudii Chovgrani stanowi spójną całość o poprawnej i logicznej strukturze. Dowodzi dobrej znajomości podjętej problematyki badawczej i opanowaniu przez Doktorantkę warsztatu naukowego. Biorąc pod uwagę trafność podjętej problematyki, poprawność rozważań teoretycznych oraz zaprezentowany zamysł badań i sposób prezentacji ich wyników uważam, że rozprawa ta stanowi oryginalne rozwiązanie postawionego problemu badawczego. Może stanowić inspirację do dalszych poszukiwań badawczych w tym zakresie.

Oceniając całość przedstawionej do recenzji pracy pt. *Teoria i praktyka edukacji międzykulturowej w kontekście działań warszawskich nauczycieli wychowania przedszkolnego* stwierdzam, że spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.) **Stawiam więc wniosek o dopuszczenie mgr Claudii Chovgrani do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**